

INVESTIGAREA ȘI EVALUAREA RELAȚIILOR INTERETNICE

DOREL ABRAHAM, VIVIANA ANDREESCU

1. Un demers teoretico-metodologic

Dinamica realităților etnice și schimbările produse în perspectiva de abordare a fenomenului etnic au condus la o evoluție corespunzătoare a metodologiei de investigare și evaluare a relațiilor interetnice.

O lungă perioadă de timp, studiile etniilor au fost axate pe procesele de integrare și asimilare. Accentul era pus pe evaluarea discriminării și segregării, pe studiul ostilității etnice (prejudice) și a atitudinilor în cadrul unor microgrupuri.

În ultimele decenii, odată cu depășirea concepțiilor asimilaționiste și ale „pluralismului” etnic câștigă teren studiile macrocomparative care au ca obiectiv central explicarea semnificației diferențelor și relațiilor intra- și intergrupale, în anumite situații și contexte istorice. Drept urmare ponderea microstudiilor etnice scade în timp ce studiile macro, care iau în considerare dinamica schimbărilor societale, sunt apreciate ca fiind tot mai importante¹. În mod corespunzător, perspectiva psihologică este completată și parțial înlocuită cu abordarea macrosociologică prin care este utilizată o metodologie complexă de investigare, care combină date din diverse domenii de cercetare a realității sociale.

Perspectiva sociologică de abordare a relațiilor interetnice ne-a condus la încadrarea demersului de cercetare în etnosociologie². Definită simplu, etnosociologia înseamnă studiul sociologic al fenomenului etnic în toată complexitatea sa. Se oferă astfel o perspectivă teoretică și metodologică

¹ William I. Wilson, „Shifts in the Analysis of Race and Ethnic Relations” în J.F. Short (ed) *The State of Sociology*, Sage Publications, London, 1981.

² Lucrarea la care ne referim — *Relații interetnice în România. Diagnostică sociologică și evaluarea tendințelor*, București, 1993 — încearcă să răspundă unei comenzi de cercetare adresate Centrului de Sociologie Urbană și Regională (CURS) din România de PER (Proiect on Ethnic Relations — USA), în contextul preocupărilor acestui organism de a cunoaște și evalua cât mai exact situația etnică din România și din Europa de Răsărit.

Ca responsabil al cercetării, CURS (Instituție în cadrul căreia au fost efectuate anterior și alte cercetări în domeniu privind românii și atitudinile etnice — ultimul fiind un studiu comparativ cu Republica Moldova) a organizat activitatea de culegere a datelor din teren și a antrenat în elaborarea lucrării și alți specialiști în domeniu, de la catedra de sociologie a Universității București, Institutul de sociologie al Academiei, Institutul de psihologie al Academiei, Universitatea „Eftimie Murgu” din Reșița, județul Hunedoara și Ministerul muncii și protecției sociale. Echipa de elaborare a studinului, coordonat direct de PER prin reprezentantul său, prof. Larry Watts (USA), a cuprins specialiști cu preocupări diverse (psihosociologice, antropologice, sociologice), toți având însă la bază o formație socionumanistă, respectiv sociologică. Demersul de cercetare însuși poartă această marcă a sociologiei.

eficiență de cercetare care ia în considerare multitudinea aspectelor pe care le implică relațiile etnice, începând cu dimensiunea demografică, continuând cu cea teritorială și terminând cu cea psihosocială. Considerăm că, prin studiul etnosociologic, pot fi depășite unele limite ale științei etnologice, care pune accentul pe studierea evoluției popoarelor, precum și ale etnografiei, care se axează cu precădere pe cunoașterea culturii materiale și spirituale a popoarelor, respectiv a felului lor de viață. Etnosociologia permite însă studiul relațiilor interetnice și a fenomenului etnic în general, în cadrul proceselor de *interacțiune socială*, facilitând atât cunoașterea dinamicii efective a grupărilor sociale, cât și a interrelațiilor dintre grupurile etnice, pe de o parte, și dintre acestea și spațiul de locuire colectivă, pe de altă parte. Privite din această perspectivă, datele empirice își sporesc relevanța teoretică și practică.

În acest sens, demersul de cercetare etnosociologică a cuprins:

— analiza dinamicii structurii etnice a populației României sau ceea ce s-a chemat *etnografia* populației;

— elaborarea principiilor și întemeierea unei direcții noi de cercetare științifică — *etnomorfologia* sau morfologia etnică, având ca domeniu specific de activitate locuirea colectivă a teritoriului sau conlocuirea etnică și ca metodă principală *etnoscofia* sau balanța etnoscopice (reprezentarea grafică a balanței reporturilor etnice în teritoriu funcție de indicele opiniei dominante sau de indicele de intensitate a atitudinilor). Aspectele teoretico-metodologice respective, dat fiind ineditul lor, sunt prezentate într-un paragraf separat;

— studiul *conflictelor interetnice* și a *conviețuirii sociale* în regiunile și comunitățile interetnice;

— determinarea și evaluarea *distanței sociale* și a reprezentărilor sociale (*imaginilor* sau *stereotipurilor* care se formează în relațiile interetnice);

— studii de caz (asupra romilor și asupra relației de conlocuire dintre romi și sași în unele sate cu profil etnic mixt din Transilvania).

Toate aceste aspecte sunt prezentate în studii separate, utilizând teorii și metode de analiză mai mult sau mai puțin cunoscute, dar relevante, credem, pentru o cunoaștere fidelă a realităților etnice din România. Accentul este pus, așa cum e firesc, pe studiul etnomorfologic și al distanței sociale, nu numai pentru că etnomorfologia, ca direcție de cercetare, dobândește în acest demers o primă întemeiere teoretico-metodologică, iar distanța socială este pentru prima dată determinată în România prin aplicarea scalei Bogardus pe un eșantion reprezentativ, ci și pentru că datele devin astfel mai relevante pentru cunoașterea situației reale.

2. Metode și tehnici de culegere a datelor

În ceea ce privește metodologia de culegere a datelor, s-au utilizat diferite metode, constând din:

1. sondaje de opinie reprezentative la nivel național;

2. studiu de caz la nivelul unor grupuri etnice (romi) și comunități multietnice;

3. analiza documentară (în special, a datelor de recensământ, a unor date din cercetări în domeniu, întreprinse în cadrul CURS, sau alte institute, precum și a literaturii — studiilor — de specialitate).

Sondașele de opinie

Pentru acoperirea problematicii relațiilor interetnice în România, au fost realizate două sondașe de opinie reprezentative la nivel național, organizate și realizate de către CURS în cadrul unor anchete *omnibus*.

Ambele sondașe au fost de tip probabilist, realizate pe eșantioane constituite din populația în vârstă de peste 15 ani și, respectiv, peste 18 ani. Eșantioanele, urmând aceeași metodologie, au fost construite în două stadii, în primul fiind operată o eșantionare stratificată (funcție de cele 7 regiuni istorice + orașul București și de tipul de localitate — rurală, oraș mic, oraș mijlociu, oraș mare).

Astfel, în primul stadiu au fost selectate pentru fiecare eșantion aproximativ 100 puncte de eșantionare (secții de votare) din 64 și 65 de localități corespunzător cu mărimea fiecărui strat determinat din intersecția regiunilor istorice cu tipul de localitate. În stadiul al doilea, au fost selectate aleator, pe baza listelor electorale, persoanele care au fost intervievate. Marja de eroare = $\pm 3\%$.

Mărimea și structura eșantioanelor au fost:

pt. sondașul din mai 1992

$n = 1124$

Sex

49,7% — masculin
50,3% — feminin

Vârsta

sub 30 ani — 27%
31—40 ani — 21%
41—60 ani — 27%
66 ani și peste — 25%

Mediul

urban — 53%
rural — 48%

Educație

facultate — 8%
liceu + postliceale — 22%
alte — 70%

Regiune istorică

Moldova — 20%
Muntenia — 19%
Dobrogea — 6%

pt. sondașul iulie-august 1992

$n = 1147$

Sex

49% — masculin
51% — feminin

Vârsta

sub 30 ani — 25%
31—40 ani — 20%
41—60 ani — 33%
66 ani și peste — 22%

Mediul

urban — 55%
rural — 45%

Educație

facultate — 9%
liceu + postliceale — 25%
alte — 65%

Regiune istorică

Moldova — 21%
Muntenia — 20%
Dobrogea — 5%

Oltenia	— 11%
Transilvania	— 21%
Crișana-Mm.	— 10%
Banat	— 5%
București	— 8%

Etnic

română	— 89%
maghiară	— 7%
germană	— 1,5%
romi	— 2%
alte	— 1,5%

Oltenia	— 10%
Transilvania	— 20%
Crișana-Mm.	— 9%
Banat	— 5%
București	— 10%

Etnic

română	— 90%
maghiară	— 7,5%
germană	— 1%
romi	— 1,5%
alte	— —

În ceea ce privește tehnicile de culegere a datelor utilizate în sondaje, acestea au cuprins chestionare specifice.

Primul sondaj de opinie a fost axat pe studierea, pe bază de chestionar, a opiniilor și atitudinilor pe care le are populația despre diferite grupuri etnice și a sentimentelor pe care le au diferite grupuri etnice, unul față de altul. Sentimentele și atitudinile față de grupurile etnice au fost analizate în relația lor cu teritoriul, respectiv comparativ pe regiunile istorice ale României, punându-se accentul pe fenomenul de locuire colectivă evaluată prin intermediul opiniilor dominante și pe cel de conviețuire, evaluată în esență prin intensitatea atitudinilor polare. De asemenea, s-au pus întrebări privind existența conflictelor etnice și cauzele acestora.

În cel de al doilea sondaj:

— s-a aplicat scara distanței sociale a lui Bogardus (adaptată de S. Chelcea);

— s-au utilizat întrebări deschise pentru identificarea imaginilor sau a stereotipurilor atribuite grupurilor etnice sub forma calităților și defectelor psihosociale (reprezentare socială);

— s-a încercat o evaluare, prin întrebări specifice, a suportului populației pentru drepturile minorităților etnice (în sens statistic);

— s-au pus întrebări referitoare la anxietățile și teama de pericolul unui război în viitorii 10 ani și țările cu care ar fi posibil un nou conflict.

Studiul de caz

Pe parcursul desfășurării cercetărilor, respectiv a analizei datelor, s-a constatat că două grupuri etnice prezintă anumite particularități dificil de explicat prin anchete de opinie la nivel național, chiar dacă acestea sunt reprezentative. În primul rând, este atitudinea nefavorabilă față de romi pe care o au toate celelalte grupuri etnice, ceea ce ne-a îndemnat să adâncim analiza acestui grup etnic, atât din perspectivă istorică, cât și a modului său de viață specific. În acest sens, s-au utilizat unele studii dedicate acestei categorii de populație, urmărindu-se evoluția neamurilor de romi, precum și datele unor cercetări recente privind modul de locuire a acestei populații. Mai mult, a fost analizat prin studiu de caz, modul de locuire al romilor în unele așezări multi-etnice (români, sași, romi, maghiari) din județul Sibiu, unde conviețuirea cu romii generează unele probleme specifice.

În al doilea rând, s-a acordat o atenție în plus situației germanilor, nu numai pentru că a fost grupul etnic cu cea mai mare rată a emigrației în ultimii ani, ci și pentru că, în cazul acestui grup etnic, față de care populația are atitudinile cele mai favorabile (la polul opus al romilor, deci) a apărut fenomenul de retromigrație, de reîntoarcere în vechile comunități, la fostele case și proprietăți. Acest fenomen, chiar dacă este într-o fază incipientă, ridică probleme sociale mai ales în acele comunități unde fostele gospodării ale germanilor emigrați au fost ocupate oficial de către romi.

Studiul de caz, bazat pe interviul focalizat și analiză de date statistice de la autoritățile locale, relevă problematica nouă a conviețuirii în aceste așezări multietnice.

Analiza datelor și informațiilor

În esență, analiza informațiilor a cuprins:

- analiza comparativă a datelor privind structura etnică și religioasă a populației de la recensămintele din perioada 1930—1992;
- analiza frecvențelor și corelațiilor (tabelelor de contingență) a variabilelor rezultate din anchetele la nivel național;
- constituirea unor indici specifici precum cel al opiniei dominante (Hofstätter) și cel al intensității atitudinilor bipolare (propus de noi) și utilizarea lor în analiza etnomorfologică prin intermediul metodei sau balanței etnoscopice;
- calculul distanței sociale pe baza agregării rezultatelor obținute prin aplicarea scalei Bogardus;
- determinarea reprezentării sociale prin atribuirea de calități și defecte (stereotipuri).

Pe ansamblu, metodologia utilizată a acoperit exigențele unei cercetări care s-a dorit să obțină informații valide și consistente. Totuși, autorii sunt conștienți de faptul că lucrarea are anumite limite în ceea ce privește capacitatea de cuprindere în cercetare a unui număr suficient de mare de persoane pentru a putea fi analizate statistic din toate grupurile etnice. De asemenea, specificul regional și local (comunitar) al relațiilor etnice a putut fi numai parțial cunoscut din această cercetare. În plus, pentru multe aspecte nu au existat date în dinamică, din multe puncte de vedere cercetarea de față constituind un act de pionierat în domeniu. De aceea, considerăm că rezultatele, constatările și tendințele desprinse pe baza acestei cercetări necesită noi confirmări și validări, știut fiind faptul că realitatea socială și, mai ales, cea etnică este greu de prins în tipare sau de cuantificat, ca să nu mai amintim de faptul că ea este în permanentă evoluție, fiind foarte sensibilă la contextul politic și geopolitic.